

VI. EKONOMİK ALANDA İNKILÂPLAR

a) Ekonomi Alanındaki Gelişmeler

Yeni Türkiye, bir taraftan yeni toplumu şekillendirecek idareci kadroları şekillendirirken, diğer taraftan da ekonomik gelişmeleri hızlandırmaya çalışmıştır.

Yeni Türk Devletinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, bir devletin temel dayanaklarından olan “ülke”nin işgalden kurtarılmasıyla, her şeyin daha yeni başladığını düşünmekteydi. O, “...Askeri ve siyasi zaferler iktisadi zaferle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner...” şeklinde ifade ettiği bir anlayışın sahibiydi. Bu anlayış, Mustafa Kemal Paşa’yı, “Gazi Paşa”lıktan “Atatürk” olmaya yükselten bütün karizmatik niteliklerinin pırlantısını da taşımaktadır. Bir bakıma, 19. yüzyılın “yeni düzen”inde yetişmiş neredeyse bütün Osmanlı okumuş/aydınlarının zihinlerinin bir köşesinde yaşattıkları “değişim” ütopyasını hayata geçirmeyi başarmış olması ona tarihteki bu ayrıcalıklı yerini kazandırmıştır.

Doğu’da, Osmanlıların dışında, ekonomik ve toplumsal değişimi “batılı/batıcı” bir model çerçevesinde, tarihî bakımdan sürekliliği olan karşı-karşıya gelişlerin derinleştiği, karşılıklı peşin yargılarla örülmüş kalın duvarların gerisindeki dünyaya adım atarak denemeye çalışan ikinci bir toplum göstermek güçtür. Tanzimat’la başlayan Osmanlı değişim projesinde, 1918’e kadar birlikte bir deney yaşamış olan, özellikle Müslüman “imparatorluk teb’ası”nın kader çizgisindeki farklılaşma “çağdaşlaştırıcı önderlik ve aydınların” niteliklerine bağlı olarak gelişmiştir. Atatürk’ün uyguladığı modelin özgünlüğü de burada kendini göstermektedir. Bu modelin “ulusal çıkarları öne alan, tam bağımsızlık ilkesine dayalı, demokratik” nitelikleri sıklıkla vurgulanmıştır. Bu bölüm, Atatürk’ün Ekonomik uygulamalarına ve yaklaşımlarına ilişkin bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır. Şüphesiz, Osmanlı Devleti’nin çöküş dönemi sadece askeri yetersizliklerden kaynaklanmamaktadır. Böyle bir bakış açısı bizi 17. ve 18. yüzyılların “geleneksel ıslahatçılarının” konumuna taşıyacaktır. Savaşlar ve askeri başarılar, savaşı sürdürebilme yeteneğiyle yakından ilgilidir ve bu yetenek her şeyden önce ekonomik güçle ilgilidir. Ortaçağın sonlarında ekonomik faaliyetler bakımından batı ve doğu arasında göze çarpan farklılıkların varlığından söz etmek belki zordur. Ancak; yeniçağa damgasını vuran temel gelişmeler olarak: kilisenin bilgi tekelinin kırılması, kitabın yaygınlaşması ve coğrafi keşiflerle birlikte düşünüldüğünde görülecektir ki; 16 ve 17. yüzyıllar, dönemin ticaretle güçlenen ve yükselen sınıfı olan “burjuva”ların önünde yeni ufuklar açmış, batılı toplumlarda, dünyanın farklı biçimde algılanmasını sağlayacak olan “büyük uyanış” da bu dönemde gerçekleşmiştir. Ekonomide verimliliğin artırılması bu dönemde devletlerin temel esaslarından biri haline gelmiş ve buna uygun yapılanmalar ortaya çıkmıştır.

Osmanlı imparatorluğunun çöküntüye doğru gittiğinin farkına varılmasıyla bu çöküntünün ekonomik sebeplere dayandığı şuuru aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Ancak bu konuda ortaya konan çözüm teklifleri eski iktisadi ve sosyal sistemin yeniden yürürlüğe konması isteğinden ileri gitmemektedir. Başlangıçta Osmanlı sistemi bir sipahi sınıfının vergi toplayıcısı olarak fonksiyonunu ifa etmesine

dayanıyordu. Kendilerine verilen topraklara karşılık sipahiler bir taraftan öşürü topluyorlar, diğer taraftan da seferler sırasında gelirleriyle mütenasip sayıdaki süvariye emre amade kılmayı vaat ediyorlardı. Zamanla, teşkilatlanmış Avrupa ordularına karşı süvari sınıfının önemi azaldı. Nispeten daha disiplinli ve bir merkezde teşkilatlandırılan bir piyade ordusuna ihtiyaç hasıl oldu. Bu piyade ordusu maaşla tutulduğu için devletin yeni bir gelir sağlaması lazımdı. Bu ihtiyaç da devletin topraklarını artık sipahilere vermemesi, vergi toplama fonksiyonunun bir mültezimler sınıfına bırakılması şeklinde giderilmeye çalışıldı. Mültezimlik sistemi bazı yolsuzluklara sebep olduğundan, istenen sonuçlar elde edilemedi. Yeni sistem, devleti güçlendireceğine, aksine zayıflattı. Bu durumu önlemek amacıyla ortaya konulan layihaların karakteristik vasfı ise geriye yönelmiş olmalarıydı. Bu fikrî zaafın esasını Osmanlı kültürünün bir “gazâ” kültürü olmuş olmasında aramalıyız. Böyle bir kültürün iktisadî kavramlar üzerinde icra ettiği tesir, gelir kavramını fetih anlayış ve faaliyetine bağlamasıydı. Ancak nakit talebi karşısında bu görüşün ve beraberinde getirdiği sistemin faydası kalmıyordu. İşte Osmanlı devlet adamlarının uzun zaman yapamadıkları “fikrî atlama”, harbe dayanan –vergi toplama üzerine kurulu- bir iktisadiyat anlayışından vazgeçip, sabit bir alanda “*verimliliğin*” artırılması esasına dayanan yeni bir iktisadi anlayışa geçememiş olmalarıdır.

Çökmekte olan bir siyasal ve toplumsal yapıda “kurtarıcı”ların ortaya çıkması beklenen bir şeydir. Meşrutiyet döneminin reçete arayışları ve kurtarıcı bekleyişleri son güçlü “Osmanlı Padişahı” II. Abdülhamid’in devre dışı bırakılmasından sonra daha belirgin olarak kendini gösterir.

Muhalefet yıllarında Ahmet Rıza’ya –bir ara Prens Sabahattin’e-, “inkılâbın” ilk günlerinde “Cemiyet”e–İttihat ve Terakki-, ilk bunalımda “büyük kabineye” yüklenen bu misyon giderek kişiselleşmiş, “Babıali baskını”ndan sonra Enver Paşa’da yoğunlaşmış bu “*kurtarıcı*” beklentisi, bir kültürel davranış olmaya devam etmiştir.

İttihatçılar, belki ekonomiyi çok iyi bilmiyorlardı, belki dünyayı çok iyi tanımıyorlardı ama ; gene de Tanzimat’tan beri süregelen ıslahat hareketleri çerçevesinde şekillenmiş olan bir takım hedeflere kilitlenmiş bulunuyorlardı. Bu hedeflerin en önemlilerinden biri I. Dünya savaşının başlamasıyla gelişimi hız kazanan “*milli iktisat*” fikridir. Bu düşünce akımı, özellikle İttihat ve Terakki taraftarı gazete ve dergilerde yayınlanan yazılar vasıtasıyla işlendi ve bilhassa Alman ekolünün görüşlerinden etkilenmiş şekilde ortaya konulmaya başlandı.

İttihat ve Terakki güdümünde bir “*milli burjuvazi*” yaratarak buna dayanmak fikri, siyasal iktidarlarını sürdürmek isteyen bu kadrolar için en belirgin hedeflerden biri olmuştur. Bu çerçevede, savaşın başlamasının hemen ardından kapitülasyonlar kaldırılmış, şirketleşme desteklenmiş ve milli bankaların kurulmasına başlanmıştır.

Savaşın sona ermesi ve barış görüşmelerinin başlaması bir bakıma “Osmanlı” ekonomik mirasının tasfiyesinin sanıldığı kadar kolay olmadığını göstermiştir. Lozan’daki en çetin tartışma konularından birini ekonomik meseleler teşkil etmişti. Bu konuda “*eski düzen*”in devam etmeyeceğini batılılara göstermek kararlılığıyla, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir dönemde (17 Şubat – 4 Mart 1923) düzenlenen “*Türkiye İktisat Kongresi*” ekonomik bağlamda

“ulusalcılık” yönelimine ilişkin atıfların oldukça yoğun yapıldığı bir toplantı olmuştur.

Türkiye İktisat kongresi, II. Meşrutiyet döneminde İttihatçıların dile getirdikleri sorunların ve hedeflerin benzer söylemle tekrarlandığı, fakat “eski kozmopolit devir”den farklı olarak, yeni “milli” devirde bir siyasal örgütün değil, “devlet”in “milli iktisat” ilkelerini benimsediğini ifade eden kararlar alarak kapanmıştır. “Misak-ı İktisadi” olarak adlandırılan ekonomik hedef ve yöntemleri ortaya koyan bu bildirideki esaslar bütün zorluklara ve sorunlara rağmen Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik siyasetinin esaslarını teşkil etmiştir. Her uzmanlık alanında alınan kararlar rapor haline getirilerek yayınlanmış ve bu doğrultuda politikalar oluşturulmuştur. Kongre kararlarının genellikle liberal esaslara dayalı kararlar olduğu üzerinde durulmuştur. Ancak kongre kararlarına bakıldığında bu yorumun çok yalınkat kaldığı hemen gözlenecektir. Meselâ “Çiftçi Grubunun İktisadi esasları” başlığı altında sıralanan ve “Reji Meselesi”, “Ziraat ve Maarif Meselesi”, “Asayiş Meselesi”, “Aşar Meselesi”, “Ziraat Bankası ve İtibar-ı zırai meseleleri”, “Yollar meselesi” ve çiftçilik ve hayvancılığa ilişkin diğer alt başlıklardan oluşan kararlarda devletin iktisadi alandaki belirleyiciliği gayet açık biçimde görülmektedir. Bu durum sanayi ve işçi gruplarının kararlarına bakıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye’nin bu yıllarda belirlediği ekonomik model “Karma-ekonomik” bir modeldir. Özel sektörün serbest faaliyeti desteklenmekle birlikte, bu noktadaki çeşitli yetersizlikler yüzünden devletin ekonomik alanda faaliyeti adeta bir zorunluluk olmuştur. Fakat bu kararların asıl dikkati çeken tarafı : devletin düzenleyiciliğine ve destekleyiciliğine yoğun olarak vurguda bulunulmasıdır. Daha sonraki yıllarda gelişecek ve “devletçilik” prensibi olarak sistemde yerini alacak olan bu yaklaşım, devlet-fert-toplum ilişkileri çerçevesinde ilginç bir seyir takip edecektir.

Türk devlet geleneğinin vesayetçi bir nitelik taşıdığı iyi bilinmektedir. Bu bakımdan, II. Meşrutiyet yıllarında şekillenmeye başlayan ve “devlet güdümünde” geliştirilen yeni iktisadi fikirler ; Türk Yurdu, Halka Doğru, İktisadiyat Mecmuası gibi dergiler ve meselâ “İstihlak-ı Umumiyyeyi Tensik ve Menafi-i Milliye-i İktisadiyyeyi Müdafaa Cemiyeti” gibi yarı-sivil örgütler ve Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Tekinalp, Suphi Nuri gibi İttihatçı ve “yenilikçi” aydınlar aracılığıyla bir anlamda devlete egemen olan “İttihatçı-yenilikçi-ulusalcı” iktidarın ekonomiye ilişkin yaklaşımlarının arka planını oluşturmaya ve bunu toplumda yerleştirebilecek bir “halkı aydınlatma” kampanyasına dönüştürmeye çaba harcadılar.

Cumhuriyetin kurulması, iktidar/aydın işbirliğinin yönlendirdiği ve belirlediği bu kampanyaların daha etkin şekilde sürdürülmesi için imkânları artırmıştır denilebilir. Yukarıda anılan yarı-sivil örgütler ve aydınlar gazetelerde “yeni iktidarın” meşruiyet çerçevesi içinde söylemlerini geliştirmeye devam etmişlerdir. Nitekim, 1929 yılının sonlarında, Türk maliyesi ve ekonomisi üzerinde ağırlığını iyice belli etmeye başlayan dünya ekonomik bunalımı karşısında bir takım tedbirler almayı gerekli gören hükümetin bu politikasının ana hatları Başbakan İsmet (İnönü) tarafından dile getirildi: “...millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyecek, kanaatkâr bir hayata girmek zorunda kalacaktır...Yerli malına revacı artırmak gayesiyle...bütün vatandaşların şuurunu uyandırmak üzere devletin

bütün kuvvetlerini harekete geçireceğiz...” Bu cümleden olarak Türk Parasının kıymetini korumak üzere alınan tedbirlerin hassasiyetle uygulanmasının yanı sıra, tasarruf alışkanlığının geliştirilmesi, “yerli malı” kullanma kampanyaları, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi, üretimin çeşitlendirilmesi ve ulusal kaynakların daha verimli ve rasyonel şekilde kullanılmasına dönük çabalar hayati bir önem kazandı.

Bu bağlamda çaba harcamak üzere 1929 Aralık ayında “Türkiye Cumhuriyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin himayeleri altında *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*” kuruldu. Cemiyet yarı-resmi bir nitelik taşımaktadır ve kurucuları TBMM Başkanı Kâzım (Özalp), TBMM Başkan Vekili Hasan (Saka), Yusuf Kemal (Tengirşenk), Saffet (Arıkan), Mahmut (Soydan), Celal (Bayar), Fuat (Umay), Rahmi (Köken), Reşit Saffet (Atabinen), Besim Atalay, Ziraat Bankası Umumi Müdürü Şükrü (Ataman) ve Emlak Bankası Umumi Müdürü Hakkı Saffet (Tan) Beylerdi.

Kurucuların isimlerinden ve iktidar içindeki konumlarından da açıkça anlaşılacağı gibi iktidarın yarı-sivil bir uzantısı olan bu cemiyet, aslında Başbakan’ın 12 Aralık’taki meclis konuşmasında işaret ettiği tedbirlerin alınması ve uygulamasının yaygınlaştırılması amacını taşımaktaydı ve kısa zamanda ülke sathında örgütlenmesi sağlandı. Cemiyetin kurucular kurulu 1930 Mayıs’ında yaptığı toplantıda bir Neşriyat Encümeni ve bir İktisat Encümeni oluşturdu. Dönemin ders kitaplarından biri olan Tarih IV’te Milli iktisat ve tasarruf Cemiyeti’ne ayrı bir başlık açılmış olması bile cemiyetten beklenen çalışmalara ne kadar önem verildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir Cumhuriyetin etkinliklerinin aktarıldığı bu eserde yayın faaliyetleri ayrıca vurgulanmaktadır

1929 genel buhranı Türkiye’nin önemli bir eksiğini de açık şekilde ortaya koymuş bulunuyordu : fertlerin elindeki sermaye yetersizdi ve devletin ekonomiyi yönlendirmekten ziyade bu alanda yatırımları bizzat yapmasından başka çare yoktu. Bu sırada İktisat Vekâleti sözü edilen konulara ilişkin bir dizi çalışma yapmaktaydı ve yurt dışından çağırılan yabancı uzmanların yardımıyla ülkenin genel iktisadi durumunun gözden geçirilmesine girişilmişti. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, ülkedeki genel durumu anlamak ve halkın yaşadığı hayatı görmek için çıktığı yurt gezisinin etkisiyle, hükümete iktisadi bakımdan alınması gerektiğini düşündüğü bir dizi öneride bulundu.

Çünkü bu dönemde makine kullanımı son derece sınırlıdır. Makine gücü kullanan kuruluşların toplam sayısı 374 ve bunların kullandıkları toplam beygir gücü de 20.977’dir. 1915 yılında bu sektörlerin toplam üretim değerleri 7.570.470 TL’dir. Bu yıllarda sanayi için hayati derecede önemli olan birçok maddenin üretimi sıfırdır (Demir, Çelik vb. madenler gibi).

Yetişmiş insan gücü ile ilgili istatistikler ise daha da çarpıcıdır. Nitekim; Nüfusun % 85’i kırsal alanda yaşamaktadır. Milli gelirden tarımın payı % 67’dir. Ekilebilir arazi % 32, ekilen arazi % 5, aile başına ekilen arazi 25 dönüm. Makine kullanmayan işletmelerin oranı % 95.68 dir.

İşte böyle bir sanayi yapısının üzerine “iktisadi bağımsızlık” ilkesine uygun bir yapılanma sağlanacaktı. Bunun için de iktisat kongresi toplanması sağlanacaktır.

Türkiye İktisat Kongresi

Yeni Türk devleti kurulduğunda karşı karşıya kaldığı iki temel problem militleşme ve sanayileşmedir. Cumhuriyetimizin kurucusu büyük Atatürk, milli istiklalden yani "istiklal-i tam"dan siyasi ve iktisadi bağımsızlığı anlıyordu. İktisadi bağımsızlığı sağlayabilmek için de her şeyden önce bir iktisadi program tesbit etmek gerekiyordu. Bu amaçla, daha Cumhuriyet ilân edilmeden önce 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de I. Türkiye İktisat Kongresi toplandı. Kongrenin toplandığı tarihin seçilişi tesadüfi değildir. Hatırlanacak olursa bu tarihlerde; Lozan'daki barış görüşmeleri, kapitülasyonlar ve Misak-ı Milli konularında Türk heyetinin ısrarı üzerine bir anlaşmaya varılmadan kesilmişti. Bu kritik devrede, söz konusu meselelerde bir taviz verilmeyeceğinin batılılara anlatılması lazımdı. 1135 delege ile toplanan kongrenin temel amacı elbette ki sadece bu değildi. Aynı zamanda Türkiye'nin ekonomideki yakın ve uzak hedeflerinin de tespit edilmesi gerekiyordu. Kongrede devlet adamlarının, özellikle Atatürk'ün yaptığı konuşmalar dikkate değer konuşmalardır. Kongrenin tartıştığı konular Atatürk'ün daha önce 1 Mart 1922'de TBMM'nde yaptığı bir konuşmada dile getirilmiş meselelerdi. Bu konuşmada şu hususlara temas edilmişti:

- 1) Avrupa rekabeti yüzünden mahvolmuş ve ihmal edilmiş olan sanayii ve ziraati ihya ve çağdaş vasıtalarla techiz etmek,
- 2) Umumi çıkarları doğrudan doğruya ilgilendiren kurumlar ve ekonomik teşebbüsleri gücümüz nisbetinde devletleştirmek,
- 3) Madenlerimizde, diğer ekonomik konularda ve bayındırlık işlerinde kullanılmak isteyen sermayenin sahiplerine hükümetçe her türlü kolaylığı göstermek,

Daha 1923 yılı başlarında, henüz Cumhuriyet bile ilân edilmemişken ; İzmir'de yapılan Türkiye İktisat Kongresinin açış konuşmasında bu noktaya temas ediliyordu : *"...Özel ekonomik teşebbüsler de serbest pazarla çarpışmaya hazır olabilecek bir seviyeye varmamıştı. Tanzimatın açtığı çığır serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini koruyamayan ekonomik yaşantımızı yine ekonomik yönden, kapitülasyon zinciriyle bağladı..."* Bu ifadeler Mustafa Kemal'in bir açık pazar haline getirilen ülkemizin ekonomik durumu hakkındaki bilinçliliğini gösteren delillerdir. O'na göre devlet gerçekten bağımsız değilse *"...kendi uyruğundaki halka koyduğu vergiyi, yabancılara uygulayamaz, kendi gümrük rejimleri ve her türlü vergi işlemlerini düzenleme hakkına sahip olamaz, kendi kanunlarına göre yargılama hakkını yabancılara uygulayamaz. Devletin ve milletin yaşantısına yapılan müdahaleler, bundan daha da fazladır. Milletin ekonomik ihtiyaçlarından olan mesela demiryolu inşaatı, fabrika inşaatı gibi konularda devlet serbest değildir. Böyle bir şeye başladığınız zaman her ne olursa olsun yabancılar işe karıştırlardı. Yaşantısını sağlama yeteneğinden yoksun olan bir devlet bağımsız olabilir mi ?"* Mustafa Kemal'e göre tam bağımsız devlet ekonomik bakımdan da bağımsız olan devlettir.

Aynı kongrede İktisat Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in yaptığı konuşma ekonomik politikanın sınırlarını daha kesin ve açık biçimde çizmektedir :

"...Biz ekonomi tarihi içindeki ekollerden hiçbirine benzemeyiz. Ne bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar ekolü, ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye ekolünden değiliz. Bizim de Yeni Türkiye'nin yani ekonomik anlayışına göre, yeni bir ekonomi ekolümüz vardır. Buna ben Yeni Türkiye Ekonomi Ekolü

diyorum. Yukarıda belirttiğim ekonomi ekollerinden hiçbirine bağlı olmamakla beraber, memleketimizin ihtiyacına göre bunlardan faydalanmaktan geri kalmayacağız. Yeni Türkiye, karma bir ekonomi izlemelidir. Ekonomik teşebbüsleri kısmen devlet ve kısmen kişiler üzerlerine almalıdır... Çünkü memleketimizin ekonomik durumu bunu gerektiriyor..." O dönemde böyle bir görüşün Atatürk'ün düşünce sistemine karşı olması zaten beklenemezdi. Atatürk diyor ki: "...Bizim yolumuzu çizen içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia kaydeden sahifelerinden çıkardığımız neticelerdir..."

Bu şekilde çalışmalarına başlayan Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda Türkiye'nin ekonomik gelişmesi şu dört esas prensibe göre yönlendirilmiştir:

- a) Üreticilerin korunması
- b) İhracatı özendirme
- c) Milli Sanayiye ve işçiyi koruma
- d) Demiryolu siyaseti

Bu çerçevede üreticilerin durumlarını iyileştirmek için ilk adımı olarak 17 Şubat 1925'te çıkarılan bir kanunla *Aşar Vergisi* kaldırıldı. Zirai üretimin artmasını sağlamak amacıyla köylüye para, tohum ve alet yardımları yapıldı. 1930'da *Tohumlukların Gümrük Resminden Muaf Olduğuna Dair Kanun* çıkarıldı. Çeşitli yerlerde fidanlıklar kurularak meyve ağaçlarının ıslahına çalışıldı. 1924 yılında çıkarılan bir kanunla Rize ve Borçka havalisinde Fındık ve Çay ziraatinin geliştirilmesi için bir dizi teşvik tedbirleri alındı. 17 Haziran 1927'de *Ziraat Tedrisatının İslahına Dair Kanun* kabul edilerek Yüksek Ziraat ve Yüksek Baytar Mektepleri ve Enstitüleri kuruldu. Bu okullarda ders vermek üzere ihtisas amacıyla 74 ziraatçi hoca yurt dışına gönderildi. Özetle fenni ziraatin yapılması için her alanda okullaşmaya gidildi. 1929 yılında çıkarılan *Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu*'yla bir yıl içinde ülke çapında 572 Kredi Kooperatifi'nin kurulması sağlandı. Aynı yıl, 8 Haziran 1929'da *Topraksız Çiftçiye Toprak Verilmesi Hakkında Kanun* çıkarıldı. Bu suretle ülkenin en önemli gelir kaynağı ve geçim vasıtası olan ziraat sahasında verimin artırılmasına gayret edildi.

Yine Türkiye İktisat Kongresinde alınan kararlar doğrultusunda Milli sanayinin gelişmesini sağlamak üzere 28 Mayıs 1926'da *Teşvik-i Sanayi Kanunu* çıkarıldı. *Gümrük Tarife Kanunu* yerli sanayinin korunması amacıyla yeniden tanzim edildi. Sanayicilere kredi sağlamak amacıyla 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası açıldı. Alınan bu tedbirlerin etkili olduğu 1923'te 386 olan sanayi kuruluşlarının sayısının 1933'te 1087'ye yükselmiş olmasından anlaşılmaktadır. Bununla paralel olarak Türkiye'de sanayi işçisi sayısında da önemli bir artış ortaya çıkmıştır. 1921'de 76.216 olan sanayi işçilerinin sayısı 1927'de 256.855'e çıkmıştır. 1927'de toplam 17 milyon lira olan sanayi imalatı 1933'te 137 milyon liraya yükselmiştir. 1933'te çıkarılan bir kanunla Sanayi ve Maadin Bankası'nın yerine *Sümerbank* kurulmuştur. Bu dönemde sanayileşmenin genel stratejisi şu üç esas üzerine inşa edilecektir:

1) Yabancı şirketler elindeki imtiyazları satın alarak millileştirmek. Bütün mali zorluklara rağmen 1928-1938 yılları arasında ecnebi şirketler devletleştirilmiştir.

2) Sanayileşmeye gidilirken ulaşım meselesini halletmek. 1925-1933 yılları arasında 2048 kilometre demiryolu yapılmış, 1933-1938 yılları arasında buna 963 kilometre daha eklenmiştir.

3) Memleketin tabii kaynaklarını tespit ederek nerelerde, hangi sanayi tesislerinin kurulabileceğini planlayarak devletin yapacağı ve işleteceği kuruluşların yanı sıra özel teşebbüsün de bu alanlara yönelmesi için imkân hazırlamak.

Yukarıda sıralanan tedbirlerin alınmasına karşın ülkede fertlerin elindeki sermayenin yetersizliği, temel ihtiyaçların sağlanması için gerekli büyük yatırımların yine de devlet eliyle yapılmasını gerektirmiştir. Sümerbank vasıtasıyla tekstil sektörüne yapılan yatırımlar kısa zamanda semeresini vererek bez ve kumaş üretimi süratle ülke ihtiyacını karşılayacak seviyeye getirilmiştir. Diğer taraftan ülkedeki maden kaynaklarının tespiti amacıyla *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü*, işletilerek mamul hale getirilmesi amacıyla da *Eti bank* kurularak faaliyete geçirildi.

Ticaretin de dünya şartlarına uyabilecek biçimde organizasyonuna bu dönemde başlanmıştır. 1925 yılında *Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu* çıkarılarak bütün vilâyet merkezlerinde faaliyete geçmeleri sağlandı.

Bu ekonomik faaliyetlerin büyük bir heyecanla yürütülmesi eski ile mukayese edilemeyecek ölçüde bir canlanma getirmiştir.

Bir başka nokta da Atatürk dönemi maliye siyasetinde temel olarak kabul edilen “Denk Bütçe” uygulamasıdır. Bu tercih ekonomik büyümede “enflasyonist” politikaları tercih ederek, büyümenin faturasını halka yükleyen yaklaşımların benimsenmediğini, yükün dengeli olarak dağıtılmasının daha uygun bulunduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu Bölümle İlgili Okuma Kitapları ve Makaleler:

Şerif Mardin, “Tanzimat’tan Cumhuriyete İktisadî Düşüncenin Gelişimi (1838-1918)”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul-1985, ss. 618-634.

Zafer Toprak, **Türkiye’de “Millî İktisat” 1908-1918**, Ankara-1982

Akçuraoğlu Yusuf, Türk Milliyetçiliği’nin İktisadi Menşelerine Dair”, **Siyaset ve İktisat.Hakkında Birkaç Hitabe ve Makale**, İstanbul-1340

A. Gündüz Ökçün, “1909-1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara-1975

A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923 - İzmir**, Ankara-1981

Yaşar Semiz, **Atatürk Dönemi İktisat Politikaları ve Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti**, Konya-1996

İlhan Tekeli-Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara-1977

Şevket Pamuk, “Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Sermaye: Sektörlere ve Sermaye İhraç Eden Ülkelere Göre Dağılımı (1854-1914)”, **ODTÜ Gelişim Dergisi**, Özel Sayı 1, 1978.

Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları İstatistikleri, Yay. Haz.: Gündüz Ökçün Ankara (Tarihsiz)

Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara, 1994

Cihan Duru ve Diğerleri, **Atatürk Dönemi Maliye Politikası**, I. Kitap, Ankara, 1982

Orhan Türkdoğan, **Kemalist Modelde Fert ve Devlet ilişkileri**, İstanbul, 1978